

ПРАВО ЖІНКИ НА ШТУЧНЕ ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ

WOMEN'S RIGHT TO ARTIFICIATION OF PREGNANCY

Воронцова Д.О., студентка IV курсу

*Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Жиляк В.Р., студентка IV курсу

*Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Карпенко Р.В., к.ю.н.,

*старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*

У статті розглянуто таке явище, як штучне переривання вагітності, порушено питання репродуктивних прав жінок в Україні, які закріплені на законодавчому рівні, розглянуто регулювання його чинним законодавством та міжнародними нормативно-правовими актами. Проведено аналіз допустимості здійснення штучного переривання вагітності та підстав для вчинення вказаного процесу. Звернено увагу на вдосконалення правового регулювання з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Україна належить до тих держав, де аборт дозволені за власним бажанням жінки. Тому отримати якісну консультацію та послугу з переривання вагітності може кожна жінка, звернувшись до відповідного закладу охорони здоров'я, де вона зможе отримати професійну медичну допомогу. Штучний аборт може проводитися не тільки у випадку небажання чи неможливості жінки народжувати, але й у ряді медичних показань, що загрожують її життю. Доречним буде зазначити про загрозу життю та здоров'я жінки. Майже 90% країн світу дозволяють аборт, коли життя жінки знаходиться під загрозою. Аборт, які дозволяють робити у зв'язку з соціальними чи економічними підставами, як правило, супроводжуються обставинами, які мають враховуватися у прийнятті рішень щодо переривання вагітності. Загалом країни, які дають змогу жінкам приймати власне рішення щодо продовження або переривання вагітності, надають таку можливість у межах встановленого строку вагітності (переважно до 12 тижнів). Для того, щоб здійснити названу процедуру, жінці не потрібно зазначати будь-яку підставу, достатньо лише звернення до відповідного закладу з охорони здоров'я. Чинне законодавство України дозволяє аборт у випадках згвалтування та/або інцесту через те, що існує проблема проведення абортів, яка пов'язана із тяжкістю доказування того, що вагітність настала саме через згвалтування або внаслідок інцесту. Отже, ВООЗ закликає забезпечити можливість отримувати швидко процедуру проведення абортів, у випадках згвалтування або інцесту «на підставі скарги жінки, а не вимагаючи доказів або експертизи».

Ключові слова: штучне переривання вагітності, аборт, репродуктивні права, допустимі строки переривання вагітності, підстави проведення штучного переривання вагітності, регулювання чинним законодавством України, ембріон, зарубіжний досвід.

The article considers such a phenomenon as abortion. Reproductive rights of women in Ukraine, which are enshrined in law. Regulation of this issue by current legislation and international regulations. Analysis of the admissibility of abortion. Grounds for this process. Improving legal regulation taking into account the experience of foreign countries. Ukraine is one of those countries where abortions are allowed at the woman's own request. Therefore, every woman can get a quality consultation and service for abortion by contacting the appropriate health care institution, where she will be able to receive professional medical care. Artificial abortion can be performed not only in case of reluctance or inability of a woman to give birth, but also in a number of medical indications that threaten her life. It is appropriate to mention the threat to the life and health of women. Almost 90% of the world's countries allow abortions when a woman's life is in danger. Abortions that allow for social or economic reasons are usually accompanied by circumstances that must be taken into account when making decisions about abortion. In general, countries that allow women to make their own decisions about extending or terminating within a set period of pregnancy (preferably up to 12 weeks). In order to perform this procedure, a woman does not need to state any reason, it is enough to apply to the appropriate health care institution. The current legislation of Ukraine allows abortions in cases of rape and / or incest, due to the fact that there is a problem of abortion, which is associated with the difficulty of proving that the pregnancy occurred through rape or incest. Therefore, the WHO calls for the possibility of obtaining an expedited abortion procedure, in cases of rape or incest "on the basis of a woman's complaint, and not requiring evidence or examination."

Key words: abortion, reproductive rights, permissible terms of abortion, grounds for abortion, regulation by the current legislation of Ukraine, embryo, foreign experience.

Вступ. Європейський вибір України — це шлях наближення до міжнародних стандартів демократії, громадянського суспільства, верховенства права та забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Наша держава обрала шлях незалежного розвитку та закріпила це у Конституції [1], вона підтвердила своє прагнення будувати демократичну, соціальну і правову державу, змістом та спрямованістю діяльності якої визначено права та свободи людини і їх гарантії. Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Незаконне проведення абортів загрожують життю та здоров'ю вагітної жінки. У зв'язку з цим зазначене вище свідчить про актуальність дослідження права жінки на штучне переривання вагітності.

Сучасна Україна переживає період входження в європейський правовий простір. З огляду на необхідність

узгодження вітчизняного законодавства з нормами і принципами міжнародного права, досить важливою постає проблема вивчення європейського законодавчого досвіду та європейської правової доктрини.

Зважаючи на наведене вище, розробка питань, пов'язаних із перспективами удосконалення правового регулювання права жінки на штучне переривання вагітності з урахуванням досвіду країн ЄС, є актуальним напрямом розвитку вітчизняної юридичної науки.

Постановка проблеми. Потреба забезпечення вирішення проблеми належного захисту права людини на здоров'я стала джерелом суттєвих дискусій в юридичній спільноті. У політиці України як європейської держави все більшої актуальності набуває питання її інтеграції до європейських міжнародних спільнот, діяльність яких спрямована на забезпечення принципів демократії, верховенства права у всіх сферах суспільного життя, захист прав і основних свобод людини.

Результати дослідження. Фундаментальним правом, яке зумовлене важливою потребою людини, що не може змінити жодне суспільство, є право людини на життя. Звідси випливає, що процес пізнання глибин цього унікального феномену є актуальним як в теорії, так і на практиці. У зв'язку з цим зазначене вище свідчить про актуальність розгляду особливостей права людини на життя.

Право на життя – це природне та невід'ємне право кожного громадянина. Безумовно, що в системі прав людини праву на життя відводиться особливе місце. Так, воно є першоосновою, адже без його реалізації неможливе здійснення всіх інших прав та свобод людини і громадянина. Крім того, право на життя як підґрунтя правового статусу особи повинно розглядатися і як соціальна цінність, що об'єднує весь комплекс прав людини.

Цікавим є те, що як право першого покоління право на життя не може бути реалізоване поза зв'язком із соціально-економічними та колективними правами [2]. На підтвердження цього доцільно навести положення ст. 1 Конституції України. Так, відповідно до вказаної статті Україна проголошується соціальною державою, а ст. 3 Основного закону визначає, що людина, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1]. Право на життя таким чином наповнюється соціальним змістом, трансформується в право на гідне життя, реалізація якого належним чином повинна здійснюватися державою.

Право на життя через свою природу займає в системі інших прав основоположне системоутворююче місце. Гарантіями природних прав, серед них і права на життя, виступають певні законодавчі положення, які, своєю чергою, багато в чому визначаються економічними умовами, рівнем розвитку правосвідомості, ідеологічними пріоритетами, розсудом законодавця тощо.

Ст. 27 Конституції України передбачає, що кожен має невід'ємне право на життя. Як видно, відбувається посилення сенсу суб'єктивного права за рахунок характеристики права на життя як невід'ємного права людини. Звідси випливає, що всі люди є носіями права на життя.

Далі в Конституції зазначено, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Конституцією України визначено обов'язок держави захищати життя людини. По суті, виконання цього обов'язку вимагає від держави активної діяльності в різних соціальних сферах. Так, із захистом життя людей пов'язаний і розвиток системи охорони здоров'я, що включає, наприклад, здійснення санітарно-гігієнічних та протиепідемічних заходів, контроль за виробництвом лікарських препаратів та дотримання технологій в медицині, утримання установ невідкладної допомоги тощо.

Життя людини визнається найвищою та найважливішою соціальною цінністю, важливою як для самої особи, так і для суспільства загалом, адже від реального та ефективного забезпечення цього права залежить не тільки існування окремих індивідумів, а й розвиток суспільства в конкретній державі.

Право на життя є значущим елементом комплексу основних прав і свобод людини як відповідно до міжнародних документів, так і відповідно до національного законодавства.

По суті, право на життя є одним із невід'ємних прав людини. Без дотримання цього права всі інші права не мають цінності та корисності для людини [3, с. 78]. Життя людини є цінністю та первинною, вихідною передумовою її життєдіяльності. Право на життя являє собою особливу цінність, адже без його захисту всі інші права втрачають свій сенс. Воно забезпечує фізичне існування людини не лише як біологічної істоти, а й як суб'єкта соціальних відносин. Право на життя людини стосується широкого кола правових відносин, серед яких особливе місце посідають питання захисту ненародженої дитини, штучного переривання вагітності та ролі держави у цьому процесі [4, с. 584].

Проблематика права на аборт і редукцію ембріона перетворилася на ядро більш масштабної ідеологічної боротьби, що торкається таких інститутів, як сім'я, материнство і батьківство, та для багатьох стала лакмусовим папером для визначення демократичності й соціальної, гуманістичної спрямованості суспільства. Кожна зі сторін цього ідеологічного протистояння опирається на ті самі принципи, проте надає їм власного тлумачення. Інколи складно відповісти, що є гуманнішим: заборонити аборт чи дозволити його [5, с. 20].

К.О. Черевка, на думку якого, «початковим моментом людського життя необхідно вважати момент появи будь-якої частини тіла дитини з утроби матері під час пологів (або при кесаревому розтині), коли є об'єктивна можливість завдати шкоду тілу дитини» [6, с. 7]. Багато медиків, правників, філософів, віруючих людей категорично відкидають таке розуміння початку життя.

Водночас не можна підтримати точку зору, яка домінує в правничій літературі, коли плід не розглядається як особистість, і тому його кримінально-правова охорона неможлива. Він розглядається як частина тіла жінки (матері), а його захист здійснюється в межах захисту вагітної жінки. Початок кримінально-правової охорони життя людини повинен бути перенесений на стадію виникнення (формування) плоду. Згідно з ч. 6 ст. 281 ЦК України штучне переривання вагітності, якщо вона не перевищує 12 тижнів, може здійснюватися за бажанням жінки [7, с. 126]. У випадках, встановлених законодавством, штучне переривання вагітності може бути проведене при вагітності від 12 до 22 тижнів [8].

Варто згадати про прихильників теорії «pro life» та «pro choice». Як відомо, прихильники руху «за життя» дотримуються думки, що життя людини починається з моменту зачаття, а не народження. З цієї точки зору аборт розглядається як вбивство. Своєю чергою, прихильники легалізації абортів наполягають на наявності у жінки права на недоторканність приватного життя: аборт – це особистий вибір жінки [9, с. 72].

Ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права пов'язує захист права на життя із заборонаю свавільного позбавлення життя, але цей Пакт у першому абзаці визначає, що право на життя є невід'ємним правом кожної людини [10, с. 30].

Ми підтримуємо позицію тих науковців, які визнають початком життя 14-й день після запліднення, а ембріон – дитиною. Це ж саме твердження ми знаходимо у рішенні Ради Європи з біоетики від 1996 р. [11]. Серед варіантів підходу до визначення точки відліку початку життя виділяють момент зачаття, різні періоди внутрішньоутробного розвитку та, власне, народження. Разом із тим, із релігійної точки зору, право на життя виникає від початку запліднення. За ст. 4 Хартії прав сім'ї від 22 жовтня 1983 р., аборт є прямим порушенням основного права людини на життя [12].

Натепер, згідно зі ст. 1222 Цивільного кодексу України, особи, зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини, мають право спадкування. Отже, чинне законодавство України також охороняє інтереси людського зародка, називаючи його «особою», а не позбавленою самостійного буття «частиною» материнського організму. У цьому разі закон лише гарантує охорону майбутніх прав людини – тих прав, що виникнуть у неї в майбутньому, у разі народження живою [13, с. 93].

Питання щодо надання можливості кожній жінці зробити аборт є настільки важливим, що іноді відповідно до вирішення його державою оцінюють ступінь демократичності суспільства.

Нині аборт визнається особистим, суб'єктивним правом жінки, навіть більше – це «привілейоване» право гарантується державою, залишаючись, по суті, вбивством [14, с. 43].

Правова легалізація абортів в Україні регулюється й Цивільним кодексом України [8; 15], Положенням про комісію Міністерства охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, структурних підрозділів із питань охорони здоров'я обласних, Київських та Севастопольських міських державних адміністрацій із визначення показань для проведення операції (процедури) штучного переривання небажаної вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів [16], Наказом Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення» [17].

Перелік підстав, за наявності яких можливе штучне переривання вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів, визначено Кабінетом Міністрів України [18]. Це підстави медичного і немедичного (соціального) характеру. Вказаний перелік виділено у зв'язку з тим, що з 12 тижня ембріон стає плодом. Плід – це внутрішньоутробний продукт зачаття, починаючи з повного 12-го тижня вагітності (з 84 доби від першого дня останнього нормального менструального циклу) до вигнання/вилучення з організму матері [6]. У зв'язку з цим кримінально-правова охорона життя повинна починатися з моменту утворення плоду, тобто з 12 тижня вагітності. Тоді у разі незаконного проведення абортів за вагітності понад 12 тижнів додатковим обов'язковим об'єктом стають відносини, що забезпечують безпеку майбутнього життя людини, а це, своєю чергою, підвищує суспільну небезпеку такого злочину.

Оскільки Україна як активний учасник глобалізаційних світових процесів формує доктрину в новому цивілізаційному вимірі, то видається актуальним дослідження штучного переривання вагітності з урахуванням правового досвіду зарубіжних країн. Таке запозичення ідеальної моделі, безумовно, позитивно вплине на процес побудови правової системи в Україні.

Аналізуючи нормативно-правові акти різних держав щодо питання допустимості здійснення штучного переривання вагітності, їх можна класифікувати на чотири категорії:

1) держави, в яких проведення абортів забороняється на законодавчому рівні. У державах, які належать до цієї категорії, аборт визначається як злочин проти внутрішньо-утробного життя і прирівнюється до вбивства. У цих країнах за проведення абортів можна реально отримати тюремний строк, причому досить великий. Єдиним винятком, коли здійснення штучного переривання вагітності допускається, є випадок порушення життя жінки, яка носить дитину. До цієї категорії країн належать такі: Афганістан, Іран, Ірак, Індонезія, Колумбія, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Єгипет та інші африканські та латиноамериканські країни. Єдиною європейською країною, яка входить у наведений перелік, є Ірландія.

2) держави, в яких аборт допускається лише за медичними показниками. Так, наприклад, в Іспанії з 1985 року легалізовані аборти у випадках звалтування, серйозних аномалій плоду та ризику серйозної небезпеки, створеної вагітністю для фізичного або психічного здоров'я жінки. Окрім Іспанії, до цієї низки країн належать Польща, Ізраїль, Аргентина, Бразилія, Мексика, Алжир, Нігерія, Коста-Ріка, Пакистан, Перу, Болівія, Гана, Кенія, Марокко та Уругвай.

3) держави, в яких аборт допускається тільки з медичних та соціально-економічних причин. У Люксембурзі, Великобританії, Фінляндії, Індії, Ісландії та Японії штучне переривання вагітності дозволене лише за медичними висновками (аномалія плоду, загроза життю породіллі) та соціально-економічними показниками (низький рівень життя, доходів), а також у випадках звалтування.

У Великобританії відповідно до закону «Про аборти» для медичного абортів потрібні висновки двох лікарів,

у яких зазначаються причини необхідності його здійснення [19, с. 99].

4) держави, у яких законодавчо закріплена свобода абортів. Це найбільш ліберальна категорія держав, у яких визнається право жінки самостійно вирішувати питання про вагітність і її продовження. У цих державах кримінальний закон спрямований на охорону здоров'я жінки, тому покаранню підлягають лише позалікарняні та аборти на пізніх термінах вагітності.

Штучне переривання вагітності на ранніх термінах дозволені в країнах СНД і Балтії, у колишніх югославських республіках, Австралії, Австрії, Албанії, Бельгії, Болгарії, Угорщині, В'єтнамі, Німеччині, Греції, Данії, Італії, Камбоджі, Канаді, КНР, на Кубі, в Монголії, Нідерландах, Норвегії, Румунії, Сінгапурі, Словаччині, США, Тунісі, Туреччині, Франції, Чехії, Швеції, ПАР. Наприклад, у Франції переривання вагітності допускається лише до закінчення дванадцятого тижня вагітності з моменту запліднення, а надалі – лише за наявності медичних показань. Також аборт у перші дванадцять тижнів після зачаття дозволений у Німеччині, Данії, Бельгії та Норвегії. А от переривання вагітності на більших термінах дозволяється тільки за наявності вагомих причин. У невеликій латиноамериканській країні Гайана аборт можна здійснити тільки у перші 8 тижнів вагітності, у Туреччині – у 10, за цих обставин для проведення абортів необхідна згода чоловіка, якщо жінка заміжня, або потенційного батька дитини – якщо дитина зачата поза шлюбом [20, с. 738].

У зарубіжному законодавстві немає чіткого та єдиного підходу до правового регулювання штучного переривання вагітності, що яскраво підтверджує своєрідну спрямованість політики держав у цій сфері: в одних країнах аборти допускаються, в інших – допускаються за наявності певних підстав, у третіх – взагалі заборонені [21, с. 31].

У юридичній літературі зазначається, що у визначенні змісту права людини на життя слід виходити з ряду положень. По-перше, право на життя є самостійним суб'єктивним правом людини, наділеним своїм специфічним змістом. По-друге, можливість, які складають зміст права людини на життя, повинні розглядатись не абстрактно, а лише у зв'язку з конкретним суб'єктом – носієм цього права. І нарешті, по-третє, наявність безпосереднього зв'язку між можливостями, які складають зміст права на життя, з життям людини. Безумовно, право на життя є суб'єктивним правом. І головним компонентом його змісту є право кожної людини на недоторканність її життя.

По суті, право на життя – це не лише право на фізіологічне існування індивіда, а й право на гідне життя як члена суспільства і право на вільну самореалізацію тощо. Ураховуючи викладене, зазначимо, що «право на життя» є багатоаспектним поняттям, яке в умовах постійного розвитку суспільства має властивість коригуватися, однак характеризуватиметься першоосною для людини.

Безумовно, право на життя, яке визнано у статті 3 Декларації, є найважливішим, без забезпечення якого неможливо говорити про реалізацію будь-яких інших прав. Водночас право на життя – це не тільки правова, але й філософська категорія, над якою працювали й працюють філософи та правознавці всього світу. Із розвитком цивілізації, формуванням нових цінностей людська спільнота у праві на життя почала вбачати не лише право плоду на існування, але й право вагітної жінки розпоряджатися своїм тілом. Адже кожна людина має право на репродуктивний вибір, який полягає у вирішенні питання про кількість дітей, інтервал між їх народженням, можливість штучного переривання вагітності та екстракорпорального запліднення, а держава повинна забезпечувати їх реалізацію.

Правове регулювання процедури штучного переривання вагітності пройшло довгу історію розвитку не тільки на національному, але й на міжнародному рівні. Це питання завжди містило у собі декілька аспектів.

Насамперед дискусійним залишалось визначення моменту виникнення права на життя. Деякі юристи пов'язували його з моментом біологічного народження, що вилилось у нормі Загальної декларації прав людини про те, що всі люди користуються каталогом прав людини з народження. Інші ж дотримувались думки про те, що ембріон людини володіє правосуб'єктністю з моменту зачаття. Таке положення було закріплене в Американській декларації прав людини, а потім було розвинуто у правових позиціях Між-американського суду з прав людини.

Другим аспектом питання штучного переривання вагітності залишається створення необхідного і справедливого балансу між правом на життя ненародженої дитини та правом жінки на репродуктивний вибір [4, с. 584]. Саме тому надзвичайно важливим є досягнення балансу між правами ненародженої дитини та вагітної жінки, зокрема, коли ми говоримо про штучне переривання вагітності. Досягнення балансу є неможливим до того моменту, поки не буде створено єдиних стандартів у цій сфері, які б повною мірою захищали права як матері, так і ненародженої дитини.

Висновки. Підсумовуючи, слід зауважити, що право людини на життя є одним з найважливіших прав людини, якому належить свій специфічний зміст та яке посідає важливе місце в системі прав людини.

Право людини на життя тісно пов'язане з іншими правами людини та є невід'ємним елементом системи

прав людини. Право на життя є значущим та важливим елементом комплексу основних прав і свобод людини як відповідно до міжнародних документів, так і відповідно до національних конституцій. Водночас без життя (права на нього) втрачають свою значимість інші природні та соціальні цінності.

Таким чином, розглянуті проблеми правового регулювання права жінки на штучне переривання вагітності потребують дослідження сучасної практики, глибокого аналізу, наукового обґрунтування, вивчення зарубіжного досвіду й законодавства і, як результат, законодавчого вирішення в Україні. Лише після цілеспрямованої політики держави щодо вдосконалення законодавства, можна зменшити до мінімуму злочинні дії лікарів, які пов'язані з незаконним проведенням абортів.

Однозначно, що відповідні питання щодо механізму реалізації та здійснення проведення абортів в Україні є ще недостатньо дослідженими, а отже, потребують подальшої аналітичної розробки з метою підвищення законодавчої бази в цьому напрямку. Тобто, натеper актуальним є питання вдосконалення правового регулювання права жінки на штучне переривання вагітності в Україні з урахуванням досвіду країн ЄС, що, своєю чергою, вимагає трансформації законодавства, вдосконалення чинного законодавства, щоб увійти в рамки міжнародних стандартів та європейських вимог.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Мікуліна М.М. Право на життя як складова приватності фізичної особи. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Сер. Право. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Choasp_2013_1_25.pdf.
3. Слома В.М. Право на життя як особисте немайнове право фізичної особи. *Юридичний вісник*. Повітряне і космічне право. 2012. № 1. С. 77–81.
4. Белей О.В., Дулепа В.П. Право на штучне переривання вагітності в аспекті статей 2 та 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 584–587.
5. Чечерський В.І. Співвідношення права на життя та права на репродуктивний вибір у разі штучного переривання вагітності. *Правова позиція*. № 1(60). 2020. С. 17–21.
6. Черевко К.О. Кримінально-правова характеристика незаконного проведення абортів : автореф. дисс канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2011. С. 20.
7. Павленко І.В. Незаконність як ознака злочину, відповідальність за який передбачена ст. 134 КК України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2012. Вип. 4. С. 125–129.
8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 16 жовтня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
9. Громовчук М.В. Право на штучне переривання вагітності в аспекті права людини на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Серія Право. Вип. 47. Т. 1. С. 72–75.
10. Ширба М.Ю. Наукові дискусії щодо правового статусу ембріона людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 6. Том 1. С. 29–32.
11. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
12. Хартія прав сім'ї від 22 жовтня 1983 р. URL: <http://translate.google.com.ua/tra>.
13. Булеца С.Б. Момент виникнення правоздатності в цивільному праві України, Словаччині та Угорщині. С.Б. Булеца. *Науковий вісник УжНУ*. Серія Право. № 16. С. 92–95.
14. Федорошак І.М. Право на життя в контексті прав людини. Матеріали шостого національного конгресу з біоетики з міжнародною участю (27–30 вересня 2016 р.) Київ. С. 43.
15. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/page2>.
16. Положення про комісію Міністерства охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київських та Севастопольських міських державних адміністрацій з визначення показань для проведення операції (процедури) штучного переривання небажаної вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів від 24 травня 2013 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1101-13>.
17. Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення : Наказ Міністерства охорони здоров'я від 24 травня 2013 р. № 423. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1095-13>.
18. Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 р. № 144. *Офіційний вісник України* від 1 березня 2006 р. № 7, с. 114, ст. 357, код акту 35225/2006.
19. Білоусов В.М. Штучне переривання вагітності: прогалини в цивільному законодавстві. *Юридичний вісник*. 2016. № 1(38). С. 99–104.
20. Черевко К.О. Кримінально-правовий аналіз міжнародного законодавства щодо норми про кримінальну відповідальність за незаконне проведення абортів. *Форум права*. 2013. № 3. С. 733–738.
21. Бутрин-Бока Н.С. Штучне переривання вагітності: правовий досвід зарубіжних країн. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 29–32.